

Slovenski jezik Slovene Linguistic Studies

13

2021

Znanstvenoraziskovalni center
Slovenske akademije znanosti in umetnosti
Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša
Ljubljana, Slovenija

in/and

Brigham Young University
College of Humanities
Provo, Utah, USA

Kristina Gregorčič

Filozofska fakulteta Univerze v Ljubljani, Slovenija

DOI: <https://doi.org/10.3986/sjsls.13.1.04>

POMENSKE LASTNOSTI IN ZNAČILNOSTI RABE SLOVENSКИH OZIRALNOPOLJUBNOSTNIH ZAIMKOV

Namen prispevka je osvetliti pomenske lastnosti in značilnosti rabe slovenskih oziralnopoljubnostnih zaimkov, ki v znanstveni literaturi do danes še niso bili podrobneje sistematično preučevani. Analiza večjega vzorca zgledov rabe iz referenčnega korpusa Gigafida 2.0 je pokazala, da so oziralnopoljubnostni zaimki k negativni polarnosti usmerjeni izrazi in izrazi proste izbire, katerih pomen je odvisen od interakcije z navzdol monotonimi in modalnimi operatorji ter širšim kontekstom rabe.

KLJUČNE BESEDE: k negativni polarnosti usmerjeni izrazi, izrazi proste izbire, pomenski doseg, alternative, nedoločnost

The purpose of the paper is to shed light on semantic and distributional characteristics of Slovene *koli*-pronouns, which have not yet been the subject of detailed and systematic descriptions in scholarly literature. The analysis of a relatively large sample from the Slovene reference corpus Gigafida 2.0 shows that *koli*-pronouns are both negative polarity and free choice items. Their semantic features depend on their interaction with downward entailing and modal operators, as well as with the broader context of use.

KEYWORDS: negative polarity items, free choice items, semantic scope, alternatives, indefiniteness

1 Uvod

Od 80. let 20. stoletja dalje se jezikoslovci intenzivno ukvarjajo s preučevanjem k negativni polarnosti usmerjenih izrazov – besed in besednih zvez, katerih raba je ustrezna zgolj v posredno ali neposredno negativnih okoljih (npr. v zanikanih stavkih in pogojnih odvisnikih). Nekateri izrazi se kljub negativni polarni usmerjenosti pojavljajo tudi v nenegativnih okoljih, pri čemer največkrat izražajo sporočevalčevo brezbriznost ali nevednost v odnosu do poimenovanega. V tem primeru gre za k negativni polarnosti usmerjene izraze, ki v nenegativnih okoljih

opisujejo prostost izbire; zapisi v štirih slovenskih slovnica (Janežič 1863; Breznik 1934; Bajec et al. 1973; Toporišič 2000) kažejo, da slovenski oziralnopoljubnostni zaimki najverjetneje sodijo prav v to skupino izrazov. Našo hipotezo potrjuje analiza zgledov iz korpusa Gigafida 2.0.

Prispevek je sestavljen iz petih razdelkov: v prvem je opisana obravnava oziralnopoljubnostnih zaimkov v slovenskih slovnica, v drugem in tretjem so ob angleških primerih orisane najpomembnejše značilnosti k negativni polarnosti usmerjenih zaimkov in zaimkov proste izbire. V četrtem razdelku so predstavljeni rezultati analize zgledov rabe oziralnopoljubnostnih zaimkov iz korpusa Gigafida 2.0, v petem pa so povzete ključne ugotovitve.

2 OZIRALNOPOLJUBNOSTNI ZAIMKI V SLOVENSKIH SLOVNICAH

Pregled slovenske strokovne in znanstvene literature o zaimenskih besedah kaže, da slovenski oziralnopoljubnostni zaimki (OPZ) do danes niso bili deležni podrobnejše jezikoslovne obravnave. V slovenski literaturi smo uspeli najti le dva znanstvena prispevka – prispevek R. Cazinkića (2000) in prispevek M. Đukanović (2007) –, v katerih so OPZ omenjeni oz. v najboljšem primeru na kratko opisani. Cazinkić v prispevku, ki se sicer prvenstveno osredotoča na opis oziralnih prilastkovih odvisnikov, ugotavlja, da OPZ poimenujejo nedoločen in neznan nanosnik, ki v resničnem svetu morda sploh ne obstaja (2000: 37). Đukanović v zvezi z zaimkom *karkoli* zapiše, da zaznamuje »splošno, najširšo nedoločenost«, in ga prikaže kot zamenljivega s poljubnostnim zaimkom *kaj*; kot sinonimni izraz za zaimek *kdorkoli* predlaga celostni (totalni) zaimek *vsak* (2007: 453). Podrobnejše analize oz. natančnejše obravnave pomenskih razsežnosti OPZ avtorja ne ponujata.

V nadaljevanju razdelka se osredotočamo na obravnavo oz. opis OPZ v štirih slovenskih slovnica – Janežičevi (1863) in Breznikovi (1934) slovnici, t. i. Slovnici štirih (1973) ter Toporišičevi (2000) slovnici. Omenjene slovnice namreč vsebujejo opise in ponazarjalno gradivo, ki so bolj ali manj neposredno relevantni za opis OPZ z vidika negativne polarne usmerjenosti.

OPZ so kot podvrsta oziralnih zaimkov – brez posebne razlage pomenskih razsežnosti in razsežnosti rabe – predstavljeni v enem zgledu rabe v Janežičevi slovnici:

(1) *Kdor kol' pod milim Bogom živí, vsaki pač srečen biti želi.* (Janežič 1863: 224)

Tudi Bajec, Kolarič, Rupel in Šolar OPZ obravnavajo kot oziralne zaimke, pomenski doprinos členka *koli* pa opisujejo kot okrepitev. Rabo OPZ v svoji slovnici ponazarjajo le z enim zgledom:

(2) *Pri komerkoli sem prosil, vsak mi je dal.* (Bajec et al. 1973: 182)

S pomenoslovnega vidika je bolj informativna Breznikova slovnica, ki – sicer posredno – predstavlja nekatere ključne pomenske lastnosti OPZ. Breznik pomen vprašanja *Zakaj ne prideš?* ponazarja s parafrazo »kadar je koli prilika, da prideš, ne prideš, t. j. nisi nikoli pripravljen priti« (1934: 132). Tako shematično prikazuje kvantifikacijsko sorodnost zaimkov *kadarkoli* in *nikoli*. Pomen oziralnega zaimka, nanašajočega se na nedoločene referente v pregovoru *Kdor drugemu jamo koplje, sam vanjo pade*, Breznik pojasnjuje z verigo pogojnikov, ki prikazujejo alternativne dogodke: »Če jaz kopljem, bom jaz vanjo padel; če ti koplješ, boš ti padel... t. j. kdorkoli koplje, bo padel« (ibid.: 212). Avtor tako oriše pomensko sorodnost OPZ in oziralnih zaimkov, hkrati pa pokaže, da OPZ ubesedujejo sporočevalčev razmislek o potencialnih alternativnih referentih.

OPZ v posebno skupino zaimkov uvršča Toporišič. Njihove pomenske lastnosti in rabo kratko predstavlja v okviru razprave o oziralnih in poljubnostnih zaimkih. Izpostavlja poudarjalno vlogo OPZ v primerjavi z oziralnimi zaimki (2000: 310) ter medsebojno zamenljivost OPZ in poljubnostnih zaimkov. Slednje opisuje kot izraze za nedoločene, poljubne predstavnike množic, katerih raba je omejena na pogojne, želelne, vprašalne in vzklične povedi (ibid.: 311–2). Toporišičeva slovnica navaja en zgled nevezniške rabe lastnostnega pridevniškega OPZ (3) in skupno štiri zglede vezniške rabe prislovnih OPZ (4–7):

(3) *Išče kakršno koli delo.* (ibid.: 340)

(4) *Kamor (koli) stopi mi noga, / (povsod) na tvojih sem tleh (o domovina)!* (ibid.: 430)

(5) *Šli so, kjer koli bi lahko našli delo.* (ibid.: 640)

(6) *Kjerkoli sem potrkal, povsod so mi odprli.* (ibid.)

(7) *Kadar koli sem se oglasil pri njih, Janeza ni bilo doma.* (ibid.: 641)

Kljub razmeroma skopi obravnavi OPZ lahko na podlagi predstavljenega sklepamo, da so OPZ sorodni angleškemu nevezniškemu zaimkom z morfemom *any-* in angleškemu vezniškemu zaimkom z morfemom *-ever*.¹

¹ Slovenski OPZ so posebni tudi z vidika pisave skupaj ali narazen (za opombo se zahvaljujemo anonimnemu recenzentu). Ker korpusni podatki ne kažejo, da bi zapis pomembno vplival na pomenske lastnosti OPZ, obravnavane v pričujočem prispevku, se temu vidiku posebej ne posvečamo.

Prvi so v znanstveni literaturi znani kot k negativni polarnosti usmerjeni izrazi (angl. *negative polarity items*) in izrazi proste izbire (angl. *free choice items*), drugi pa kot vezniške besede z možnostjo ustvarjanja učinka proste izbire (angl. *free choice effect*). Ker termina k negativni polarnosti usmerjeni izrazi in izrazi proste izbire v slovenski znanstveni literaturi nista uveljavljena, ju na kratko predstavljamo v nadaljevanju.

3 K NEGATIVNI POLARNOSTI USMERJENI IZRAZI

K negativni polarnosti usmerjene izraze (NPI) kot pomensko homogeno skupino izrazov prvi opisuje Ladusaw (1980). Ugotavlja, da je vsem NPI skupno pojavljanje v pomenskem dosegu navzdol monotoni operatorjev, tj. izrazov, za katere je značilno, da obrnejo smer logičnega sklepanja med množicami in podmnožicami:

Izraz δ' je navzdol monoton, če zanj velja
 $\forall x \forall y \{x \subseteq y \rightarrow \{\delta'(y) \{ \rightarrow / \subseteq \} \delta'(x)\}\}^2$ (Ladusaw 1980: 112)

Če je x podmnožica množice y ($x \subseteq y$), npr. množica dečkov je podmnožica otrok, potem v okolju, ki ne vsebuje navzdol monotonega operatorja, velja, da je vsak deček otrok, ne pa obratno – vsak otrok ni deček. V navzdol monotonom okolju, npr. v pomenskem dosegu operatorja *brez*, se smer sklepanja obrne: zabava brez otrok je nujno zabava brez dečkov. Obratno sklepanje ni mogoče – na zabavi brez dečkov so še vedno lahko deklice, ki tvorijo od množice dečkov ločeno podmnožico množice otrok. Ker navzdol monotoni operatorji ne dovoljujejo sklepanja, da so njim podrejene izjave resnične, jih tako tradicionalna, preskriptivna slovnica *A Comprehensive Grammar of the English Language* (1994) kot tudi sodobnejša, deskriptivna slovnica *The Cambridge Grammar of the English Language* (2008) posplošeno opisujeta kot izraze, ki ustvarjajo netrdilna okolja (angl. *non-assertive* oz. *non-affirmative contexts*).

Kot tipični NPI so najpogosteje predstavljene angleške zaimenske besede z morfemom *any-*, ki poimenujejo nespecifičnega (neznanega, nedoločnega) predstavnika množice (Quirk et al. 1985: 391):

² Legenda simbolov, rabljenih v prispevku:

$A \subseteq B$	'A je podmnožica B'	\wedge	'konjunkcija'
$A \rightarrow B$	'B je logična posledica A'	\vee	'disjunkcija'
?	'sprejemljivost zglada je vprašljiva'	\forall	'univerzalni kvantifikator'
*	'zglad je nesprejemljiv'	\exists	'eksistencialni kvantifikator'

določevalnik	<i>any</i> 'kakršenkoli/katerikoli'
samostalniški zaimki	<i>anyone/anybody</i> 'kdorkoli' <i>anything</i> 'karkoli'
prislovni zaimki	<i>anywhere/anyplace</i> 'kjerkoli' <i>anytime</i> 'kadarkoli'

TABELA 1: Zaimenske besede z morfemom *any*-

Angleški zaimenski NPI se izogibajo trdilnim stavkom brez naklonskih izrazov (9), njihova raba pa je ustrezna v pomenskem dosegu navzdol monotonih izrazov,³ kot sta *not* 'ne' in *every* 'vsak' (10–11).

(9) * *I have any potatoes.*
jaz imam kakršnekoli krompirje
'Imam kakršenkoli krompir.'

(10) *I don't have any potatoes.*
jaz POM-NEG imeti kakršnekoli krompirje
'Nimam nobenega krompirja.'

(11) *Every girl who saw anything was happy.*
vsako dekle ki je videlo karkoli je bilo veselo
'Vsako dekle, ki je karkoli videlo, je bilo veselo.'

(Kadmon in Landman 1993: 353)

V teh okoljih imajo NPI lastnosti eksistencialnih kvantifikatorjev, saj je njihov referent vsaj eden in ne vsi predstavniki dane množice. Poleg tega jih – v nasprotju z univerzalnimi kvantifikatorji – ne moremo modificirati s prislovom *almost* 'skoraj' (12), lahko pa jih uporabljamo v t. i. eksistencialnih strukturah (angl. *existentials*) (13).

(12)* *Did almost anyone just walk into the room?*
POM skoraj kdorkoli pravkar stopiti v DOL sobo
'Je skoraj kdorkoli pravkar stopil v sobo?'

(13) *There isn't anybody that can swim the Channel.*
ZAIM ni kogarkoli ki more preplavati DOL Rokavski preliv
'Oseba, ki lahko preplava Rokavski preliv, ne obstaja.'

(Horn 2005: 180)

³ Propozicija (ali njen del) je v pomenskem dosegu danega izraza, če slednji vpliva na njeno pomensko interpretacijo. V zgledu (i) je tako propozicija *Ima kakršenkoli izkušnje* v dosegu negacije, ki ukinja njeno veljavnost. V zgledu (ii) je propozicija v dosegu zaimka *vsak*, ki jo umešča med zgolj pogojno veljavne opise sveta:

(i) *Nima kakršnihkoli izkušenj.* (Ne drži, da ima kakršnekoli izkušnje.)

(ii) *Vsakdo, ki ima kakršnekoli izkušnje, se bo znašel.* (Vsakdo se bo znašel, če ima kakršnekoli izkušnje.)

Angleški zaimenski NPI so običajno nepoudarjeni (Huddleston in Pullum 2008: 382), razen če želi sporočevalec poudariti, da med člane množice, ki jo poimenuje NPI, prišteva tudi manj prototipske oz. manj običajne in pričakovane predstavnike. Govorec B v zgledu (14) s poudarjenim določevalnikom poudarja, da nima prav nobenih, niti mokrih nogavic, ki bi v običajnih okoliščinah veljale za povsem neuporabne.

- (14) A: *Do you have dry socks?*
 POM ti imeti suhe nogavice
 'Imaš suhe nogavice?'
 B: *I don't have ANY socks.*
 jaz POM-NEG imeti kakršnekoli nogavice
 'Prav nobenih nogavic nimam.'

(Kadmon in Landman 1993: 356)

4 IZRASI PROSTE IZBIRE

Izrazi proste izbire (IPI) izražajo dejstvo, da je njihovega referenta mogoče prosto izbrati med predstavniki dane množice, saj so vsi enako primerni za izvršitev dejanja, izraženega v glagolski zvezi oz. predikatu. V angleščini poznamo dve vrsti zaimenskih besed za izražanje proste izbire: sestavljenke z morfemom *any-* (gl. §2) in izpeljanke z morfemom *-ever*:

določevalnika	<i>whatever/whichever</i> 'kakršenkoli/katerikoli'
samostalniška zaimka	<i>whoever</i> 'kdorkoli' <i>whatever</i> 'karkoli'
prislovni zaimki	<i>wherever</i> 'kjerkoli' <i>whenever</i> 'kadarkoli' <i>however</i> 'kadarkoli'

TABELA 2: Zaimenske besede z morfemom *-ever*

Ko izražajo prostost izbire, sestavljenke z morfemom *any-* v govoru dobijo poudarek (Huddleston in Pullum 2008: 361), njihova raba pa je večinoma omejena na modalna okolja (15).

- (15) *Any of these computers will do.*
 katerikoli od teh računalnikov POM narediti
 'Katerikoli od teh računalnikov bo v redu.'

(Kadmon in Landman 1993: 354)

Tako rabljeni zaimki so pomensko sorodni disjunkciji; slednjo shematično predstavlja logični operator \vee , katerega ustreznica v angleščini je veznik *or*, v slovenščini pa veznik *ali*. Če na primer izjavo (15) izrečemo v situaciji, ko imamo na izbiro tri računalnike, si lahko njen pomen shematično predstavljamo tako: $\diamond (a \vee b \vee c)$ oz. *Za sporočevalca je sprejemljivo vzeti računalnik a, računalnik b ali računalnik c.*⁴ Poleg osnovnega, disjunktivnega pomena lahko IPI ustvarijo konjunktivni pomen, t. i. učinek proste izbire (gl. Chierchia 2013). To pomeni, da sprožijo implikaturu, da je vsak posamezni predstavnik množice možni udeleženec dejanja. Shematični prikaz implikature izjave (15) je $\diamond a \wedge \diamond b \wedge \diamond c$ oz. *Za sporočevalca so sprejemljivi računalnik a, računalnik b in računalnik c.* Učinek proste izbire je implikatura, kar pomeni, da konjunktivni pomen ni stalna pomenska komponenta IPI. Naslovnik v zgledu (16) ima tako sicer povsem prosto izbiro med števili od 1 do 100, izbere pa lahko le eno izmed njih.

(16) *Take absolutely any number from 1 to 100. Multiply it by 2...*
 vzemi absolutno katerokoli število od 1 do 100 pomnoži ga z 2
 'Vzemi res katerokoli število od 1 do 100. Pomnoži ga z dve ...'

(Horn 2005: 195)

V nasprotju z NPI, ki so eksistencialni kvantifikatorji (Huddleston in Pullum 2008: 831), se IPI večinoma obnašajo kot univerzalni kvantifikatorji. Pomensko so sorodni konjunkciji, ki jo shematično prikažemo z operatorjem \wedge , katerega ustreznica v angleščini je veznik *and*, v slovenščini pa veznik *in*. Modifikacija IPI s prislovi, kot je *absolutely* 'absolutno', je zato mogoča (16), raba IPI v eksistencialnih strukturah pa ne (17).

(17)* *There is any cat that eats meat.*
 ZAIM je kakršnakoli mačka ki jé meso
 'Obstaja kakršnakoli mačka, ki jé meso.'

(Horn 2005: 189)

Kljub temu ne moremo reči, da so IPI univerzalni kvantifikatorji. Težavo za takšno analizo predstavljajo zgledi, kot je (16). V levem prilastku IPI *any* se sicer res pojavi značilni modifikator univerzalnih kvantifikatorjev, vendar se v povedi, ki sledi, zaimek *it* nanaša na samostalniško zvezo *any number*. Če bi bil IPI *any* res pravi univerzalni kvantifikator, takšno navezovanje ne bi bilo mogoče. Kot namreč pojasnjuje Heim (1990),

⁴ \diamond v literaturi tipično označuje modalne operatorje, ki izražajo možnost, verjetnost.

se zaimki ne morejo navezovati na univerzalne kvantifikatorje, če se slednji nahajajo v podrednih stavkih.

Nasprotno od zaimkov z morfemom *any-* se zaimki z morfemom *-ever* vedno pojavljajo v vezniški funkciji. Uvajajo proste oziralne odvisnike (angl. *free relatives*), ki so lahko stavčnočlenski ali nestavčnočlenski. Stavčnočlenski prosti oziralni odvisniki (18) so znani kot spojeni oziralni odvisniki (angl. *fused relatives*). Primerljivi so s samostalniškimi zvezami, saj opisujejo množico potencialnih referentov v zunajjezikovnem svetu, poleg tega pa jih je vedno mogoče nadomestiti s samostalniškimi zvezami (Huddleston in Pullum 2008).

- (18) *John will read whatever Bill assigns.*
 John POM prebrati karkoli Bill naroči
 'John bo prebral, karkoli bo Bill naročil.'
 (= *everything/ anything that Bill assigns*)
 vse karkoli ki Bill naroči
 (Dayal 1997: 99)

Nestavčnočlenski prosti oziralni odvisniki (19), znani kot univerzalni pogojno-dopustni odvisniki (angl. *universal conditional concessive clauses*), so pomensko sorodni pogojnim odvisnikom (Quirk et al. 1985). So nerestriktivni, saj opisujejo množico pogojev, izmed katerih nobeden ne vpliva na uresničitev dejanja, opisanega v glavnem stavku. Strukturno in pomensko so bližje odvisnikom z uvajalnimi vprašalnimi zaimki (Huddleston in Pullum 2008), kar je razvidno iz možne parafraze z zvezo *no matter* 'ni važno' (19').

- (19) *The business will fail whoever takes over as manager.*
 DOL podjetje POM propasti kdorkoli vzame čez kot direktor
 'Podjetje bo propadlo, kdorkoli bo prevzel direktorski položaj.'
- (19') *The business will fail no matter who takes over as manager.*
 DOL podjetje POM propasti nič biti važno kdo vzame čez kot direktor
 'Podjetje bo propadlo ne glede na to, kdo bo prevzel direktorski položaj.'
 (Huddleston in Pullum 2008: 761)

Prosti oziralni odvisniki ne omogočajo popolne identifikacije referenta, temveč predstavljajo le lastnost oz. lastnosti *potencialnih* referentov odvisnika: opisujejo množice. Razlika med spojenimi oziralnimi odvisniki in univerzalnimi pogojno-dopustnimi odvisniki je le v tem, da prvi opisujejo množice oseb ali stvari, drugi pa množice situacij. Dayal (1997) ugotavlja, da so prosti oziralni odvisniki *določni* opisni izrazi, saj

se lahko navezujejo na nanašalnico v predhodnem delu besedila, kar za nedoločne opisne izraze ne velja (20).

(20) *Mary is cooking something, {Whatever she is cooking}, uses onions.*
 Mary POM kuha nekaj karkoli ona POM kuha rabi čebule
 'Mary pravkar nekaj_i pripravlja. {Karkoli že to je,_i vsebuje čebulo.'

a. $a \vee b \vee c$

Mary pripravlja golaž, rižoto ali pico.

b. $\exists x$: pripravljati(x)(m) \wedge vsebuje čebulo(x)

Obstaja jed, ki jo pripravlja Mary in ki vsebuje čebulo.

(prir. po Dayal 1997: 108)

Morfem *-ever* naj bi zagotavljal označevalno (atributivno) in zavračal neposredno nanosniško (referenčno) zmožnost prostega oziralnega odvisnika, zato je ključno, da sta v zunajjezikovnem svetu na voljo vsaj dve alternativni oz. dva potencialna referenta, ki ustrezata opisu v odvisniku, sicer njegova raba ni ustrezna (Dayal 1997). Pomen odvisnikov, ki jih uvajajo zaimki z morfemom *-ever*, niha: razumemo jih lahko kot eksistencialne ali kot univerzalne kvantifikatorje (ibid.). Značilnosti eksistencialnih kvantifikatorjev dobijo, če so rabljeni v povedi, ki zahteva enega samega udeleženca dejanja (20). Značilnosti univerzalnih kvantifikatorjev in s tem možnost izražanja proste izbire dobijo v povedih, ki vsiljujejo interpretacijo dejanja kot ponavljajočega se oz. generičnega (21).

(21) *Whatever Mary cooks uses onions.*

karkoli Mary kuha rabi čebulo

'Karkoli Mary pripravlja, (vedno) vsebuje čebulo.'

a. $a \wedge b \wedge c$

Mary pripravlja golaže, rižote in pice s čebulo.

b. $\forall x$: pripravljati(x)(m) \rightarrow vsebuje čebulo(x)

Za vse jedi, ki jih pripravlja Mary, velja, da vsebujejo čebulo.

(prir. po Dayal 1997: 110)

Če si kot možne referenčne alternative v zgledih (20) in (21) predstavljamo golaž, rižoto in pico, potem je jasno, da je pomen odvisnika v zgledu (20) disjunktiven: Mary zagotovo pripravlja le eno od možnih jedi. V zgledu (21) je pomen odvisnika konjunktiven, saj gre za opis Maryjine navade.

5 OZIRALNOPOLJUBNOSTNI ZAIMKI⁵

Na podlagi predstavljenih značilnosti NPI in IPI na eni strani ter v slovenskih slovnicaх opisanih značilnosti OPZ na drugi strani lahko sklepamo, da se OPZ v navzdol monotoniх okoljih obnašajo kot eksistencialni kvantifikatorji, v modalniх okoljih (v nevezniški vlogi) in odvisniх (v vezniški vlogi) pa izražajo prostost izbire, pri čemer so običajno zamenljivi s celostnimi zaimki. Hipotezo smo preverili s pregledom zgledov rabe OPZ v korpusu Gigafida 2.0. Tabela 3 prikazuje zaimke, katerih pomenske lastnosti in rabo smo preučevali.

samostalniška zaimka	<i>kdorkoli, karkoli</i>
pridevniški zaimki	<i>kakršenkoli, katerikoli, čigarkoli</i>
prislovni zaimki	<i>kadarkoli, kdajkoli, kakorkoli, kjerkoli, kamorkoli, koderkoli, kolikorkoli</i>

TABELA 3: Slovenski oziralnopoljubnostni zaimki

Zglede rabe smo zbrali s pomočjo korpusnega orodja Sketch Engine. Pregledali smo po 700 naključno zbraniх zgledov rabe vsakega zaimka. To nam je omogočila funkcija *Naključni vzorec* (angl. *Random sample*). Manjši vzorec smo preučili le pri zaimkiх *koderkoli*, *kolikorkoli* in *čigarkoli*, saj ima prvi v korpusu 414, drugi 41, tretji pa le 11 pojavitev.

5.1 K NEGATIVNI POLARNOSTI USMERJENI IZRAZI

Analiza zgledov rabe je pokazala, da se OPZ pogosto pojavljajo v različniх navzdol monotoniх okoljih, ki jih lahko po pomenu v grobem razdelimo na tri podskupine. Tabela 4 prikazuje število zgledov rabe preučevaniх OPZ v posamezniх navzdol monotoniх okoljih, ki jih natančneje predstavljamo v nadaljevanju.

⁵Vsi zgledi rabe v tem razdelku so iz korpusa Gigafida 2.0. Zgledov nismo spreminjali, večino pa smo skrajšali z izpustom za razpravo nerelevantniх delov besedila.

		kdorkoli	karkoli	kakršenkoli	katerikoli	čigarkoli	kadarkoli	kdajkoli	kakorkoli	kjerkoli	kamorkoli	koderkoli
strukture za izražanje nenaklonjenosti uresničitvi dejanja		230	216	396	111	-	32	75	90	38	31	9
strukture za izražanje pogoja ali vprašanja		72	122	86	71	1	47	85	103	37	8	13
dopolnila pridevnikov v primerniku in dopolnila izrazov za največje vrednosti		58	31	4	74	-	150	538	-	38	2	2
SKUPAJ	ŠT.	360	369	486	256	1	229	698	193	113	41	24
	%	51,4	52,7	69,4	36,6	9,1	32,7	99,7	27,6	16,1	5,9	5,8

TABELA 4: Število zgledov rabe oziralnopoljubnostnih zaimkov v navzdol monotoni okoljih

5.1.1 STRUKTURE ZA IZRAŽANJE NENAKLONJENOSTI URESNIČITVI DEJANJA

V to skupino okolij sodijo zveze oz. stavki, v katerih se OPZ pojavljajo v skladijsko-pomenskem dosegu:

- i. nikalnice
- ii. izraza za odsotnost (*preden, brez*), zanikanje (*zanikati, izključevati*), dvom (*dvomiti, malo verjetno*), presenečenje ali neodobranje (*nenavadno, nedopustno*), onemogočanje ali preprečevanje (*odvrčati, proti*), izogibanje (*v izogib, odklanjati*)
- iii. pridevnika v elativni stopnji

Samostalniška in prislovni OPZ se v preučevanem vzorcu najpogosteje pojavljajo v dosegu nikalnice, pri čemer se negativna proklitika⁶ pogosteje nahaja v nadrednem stavku, ne v stavku, v katerem je OPZ. V

⁶ Negativna proklitika je lahko nikalni členek ali zanikani pomožnik.

nasprotju s samostalniškimi in prislovnimi se pridevniški OPZ pogosteje pojavljajo neposredno v zanikanih stavkih, tj. v stavkih z negativno proklitiko.⁷ Izrazita je tudi pogostost sopojavitve pridevniškega zaimka *kakršenkoli* s predlogom *brez*; v vzorcu smo našli kar 106 zgledov takšne rabe.

OPZ so v zanikanih stavkih zamenljivi z nikalnimi in/ali s poljubnostnimi zaimki (22–23). Če se OPZ pojavi za prirednim veznikom *ali*, z nikalnim zaimkom ni zamenljiv.

(22) *Nikar ne krivite matere ali kogarkoli* (= koga) *drugega*.

(23) *Ni zaupal ne meni ne komurkoli* (= komu/nikomur) *drugemu*.

Nepopolno zamenljivost OPZ in nikalnih zaimkov pripisujemo različnim kvantifikacijskim lastnostim: kot vsi zaimenski NPI se OPZ in poljubnostni zaimki v navzdol monotoni okoljih obnašajo kot eksistencialni kvantifikatorji (gl. Huddleston in Pullum 2008), slovenski nikalni zaimki pa imajo večinoma lastnosti univerzalnih kvantifikatorjev (Ilc 2019). Zdi se naravno, da se v ločnem priredju pojavljajo (eksistencialni) OPZ oz. poljubnostni zaimki, v vezalnem priredju pa je mogoče rabiti tudi (univerzalne) nikalne zaimke.

V zanikanih stavkih, ki poleg osebne vsebujejo tudi eno ali več neosebne glagolske oblike, zamenjava z nikalnim zaimkom včasih vodi v spremembo pomena izjave, do katere ob zamenjavi OPZ s poljubnostnim zaimkom ne pride (24). Razlog za to je zopet kvantifikacijska neenakost OPZ in poljubnostnih zaimkov na eni ter nikalnih zaimkov na drugi strani. Eksistencialni kvantifikatorji – za razliko od univerzalnih kvantifikatorjev – namreč obstoja neprazne množice ne predpostavljajo. To pojasnjuje pogostost rabe OPZ v stavkih v pogojnem naklonu, ki dejanje oz. stanje prikazuje zgolj kot hipotetično.

(24) *Trener res ni imel razloga karkoli spreminjati v ekipi, ki je bila najboljša že lani.*

= Ni imel razloga {kaj spreminjati/da bi kaj spreminjal}.

≠ Ni imel razloga {nič spreminjati/da ni spremenil nič}.

⁷ Podobna ugotovitev je za poljubnostne zaimke predstavljena v magistrski nalogi K. Gregorčič (2018). Medtem ko se samostalniški in prislovni poljubnostni zaimki le redko pojavijo v neposredno zanikanem stavku, pri pridevniških poljubnostnih zaimkih tovrstnih omejitev ni zaznati.

V okoljih, v katerih se negativna proklitika *ne* nahaja v nadrednem stavku, je OPZ zamenljiv le s poljubnostnim zaimkom. Zanikani stavek je v tem primeru najpogosteje neposredno nadrejen stavku z OPZ (25), ni pa nujno (26).

(25) *Ne morem si predstavljati, da bi počela karkoli (= kaj) drugega.*

(26) *Ni človek, ki bi dopustil, da bi mu kdorkoli (= kdo) kljuboval.*

V okoljih, ki poleg izražanja nenaklonjenosti uresničitvi dejanja izražajo tudi modalnost (poleg navzdol monotonega operatorja vsebujejo modalni operator), je včasih mogočih več interpretacij OPZ. Zgled (27) tako dovoljuje štiri različne interpretacije (a–d), saj lahko prislov *težko* razumemo na dva načina: kot navzdol monotoni operator, ki poudarja nenaklonjenost uresničitvi dejanja, ali kot modalni operator, ki poudarja nezmožnost uresničitve dejanja in tako nosi modalni pomen, nasproten pomenu prislova *lahko* (*težko* = *ne lahko/verjetno*).

(27) *To se dogaja v dneh, ko bodo vodilni možje poskrbeli za to, da jim bo kdorkoli zelo težko karkoli očital.*

a. Težko jim bo kdo kaj očital.

= Ni verjetno, da bi jim kdo kaj očital.

b. Vsakdo jim bo težko kaj očital.

= Za vsakogar velja, da ni verjetno, da bi jim kaj očital.

c. Vse jim bo težko kdo očital.

= Za vsako stvar velja, da ni verjetno, da bi jim jo kdo očital.

d. Vsakdo jim bo vse težko očital.

= Za vsakogar velja, da za vse stvari ni verjetno, da bi mu jih očital.

Parafraze, zapisane v zgledih (a–d), kažejo, zakaj se pomenska vrednost OPZ spreminja. Če OPZ obravnavamo v pomenskem dosegu prislova *težko*, torej v dosegu navzdol monotonega operatorja (*kdorkoli* v zgledih a in c ter *karkoli* v zgledih a in b), se zaimek obnaša kot značilni NPI: ima lastnosti eksistencialnih kvantifikatorjev in pripomore k interpretaciji, da razmere uresničitvi opisanega dejanja niso naklonjene. Če OPZ obravnavamo izven dosega prislova *težko* (*kdorkoli* v zgledih b in d ter *karkoli* v zgledih c in d), zaimek začne izražati prostost izbire: kaže lastnosti univerzalnih kvantifikatorjev, v govoru pa dobi poudarek.⁸

⁸To je v skladu z ugotovitvijo, da poudarek v različnih jezikih dobijo prav besede, ki so izven pomenskega dosega drugih operatorjev (Giannakidou 1998).

5.1.2 STRUKTURE ZA IZRAŽANJE POGOJA ALI VPRAŠANJA TER DOPOLNILA PRIDEVNIKOV V PRIMERNIKU IN IZRAZOV ZA NAJVEČJE VREDNOSTI

Tudi v strukturah za izražanje pogoja (28) ali vprašanja (29) ter v dopolnilih primernikov in izrazov za največje vrednosti (30–31) so OPZ zamenljivi s poljubnostnimi zaimki, pri čemer se zdi, da sporočevalec z uporabo OPZ želi ustvariti vtis, da je prijaznejši oz. da v dano množico uvršča tudi tiste predstavnike, ki bi se sicer v običajnih okoliščinah morda zdeli nepomembni ali nerelevantni.⁹ V zgledu (28c) govorec na primer k odzivu vabi tudi tiste, ki vedo kaj, kar se jim morda ne zdi relevantno oz. vredno omembe.

- (28) a. *Rekla sta, da morava domov, če se nama kjerkoli (= kje) kaj zatakne.*
 b. *Odrekati komurkoli (= komu) zmožnost razprave je primitivno obrekovanje.*
 c. *Vsi, ki karkoli (= kaj) vedo, naj to sporočijo na najbližjo policijsko postajo.*
- (29) *Ali je to kakorkoli (= kako) vplivalo na vaš trg nepremičnin?*
- (30) *Zame je to najlepši avto, kar sem jih kdarkoli (= kdaj) zasnoval.*
- (31) *Svojim čustvom sem danes bliže, kot sem bila kdajkoli (= kdaj) prej.*¹⁰
 = *Svojim čustvom sem danes najbliže.*

V dopolnilih primernikov in izrazov za največje vrednosti najpogosteje najdemo prislovne zaimke, zlasti *kdajkoli* in *kadarkoli*. Kombinacija pridevnika v primerniku in dopolnila, v katerem je rabljen OPZ, pomensko deluje kot pridevniški presežnik. To je razvidno iz parafraze zgleда (31).

⁹ Ta pomenska lastnost je bila zaznana tudi pri angleškem *any* (Kadmon in Landman 1993).

¹⁰ Zanimivo je, da ima slovenščina dva OPZ, ki v navzdol monotonih okoljih opisujeta množico časovnih enot oz. obdobj: *kadarkoli* in *kdajkoli*. Kljub temu da oba vsebujeta poudarjalni členek *koli*, ki je značilen za OPZ, korpusni podatki kažejo, da je *kdajkoli* v standardni slovenščini pretežno rabljen kot NPI. Med 700 naključno zbranimi zgledi iz korpusa Gigafida 2.0 je *kdajkoli* kot NPI rabljen v 698 primerih. Prosto izbiro izraža le v dveh zgledih, v katerih je rabljen nevezniško, pojavlja pa se ob prislovu *lahko*. *Kadarkoli* je po značilnostih rabe veliko bolj podoben ostalim OPZ: v slabi tretjini primerov našega vzorca ima vezniško vlogo (25,6 % primerov), v nevezniški vlogi pa ima lahko lastnosti NPI (32,7 % primerov) ali izraža prosto izbiro (41,9 % primerov).

5.2 IZRAŽANJE PROSTE IZBIRE

5.2.1 NEVEZNIŠKA RABA

Analiza zgledov je pokazala, da se OPZ lahko pojavljajo tudi v okoljih, ki niso navzdol monotona. Zaimki v govoru tedaj dobijo značilni poudarek in začnejo izražati prostost izbire (gl. tudi zgled 27). To pomeni, da izražajo možnost, da je vsak predstavnik množice udeleženec dejanja, opisanega v stavku oz. izjavi.

OPZ kažejo lastnosti IPI v okoljih, ki jih lahko glede na pomen razdelimo v tri skupine. Spodnja tabela prikazuje število zgledov rabe preučevanih OPZ v posameznih okoljih, ki jih natančneje predstavljamo v nadaljevanju.

		kdorkoli	karkoli	kakršenkoli	katerikoli	čigarkoli	kadarkoli	kakorkoli	kjerkoli	kamorkoli	koderkoli	kolikorkoli
modalna okolja		159	87	76	239	1	271	3	264	155	241	2
generična okolja		30	13	57	91	-	12	-	62	15	13	-
nemodalna okolja		32	64	41	90	4	10	9	40	78	62	5
SKUPAJ	ŠT.	221	164	174	420	5	293	12	366	248	316	7
	%	31,6	23,4	24,9	60,0	45,5	41,9	1,7	52,3	35,4	76,3	17,1

TABELA 5: Število zgledov rabe oziralnopoljubnostnih zaimkov z lastnostmi izrazov proste izbire

5.2.1.1 Modalna okolja

Modalna okolja tvorijo izrazi, ki razkrivajo sporočevalčev odnos do povedanega. V preučevanem vzorcu so OPZ najpogosteje rabljeni ob naklonskem prislovu *lahko*. Zamenljivi so s celostnimi zaimki, saj ustvarjajo učinek proste izbire (gl. shematična prikaza 32a–b). Pri tem dobijo lastnosti univerzalnih kvantifikatorjev: v modalnih okoljih se v

vlogi njihovih levih prilastkov pogosto pojavljajo členki, kot sta *skoraj* in *praktično*, ki so tipični modifikatorji univerzalnih kvantifikatorjev.

(32) *Ker program pomni zgodovino, se lahko praktično kadarkoli vrnemo nazaj.*

a. $\diamond a \wedge \diamond b \wedge \diamond c$

Vrnemo se lahko v trenutku a, v trenutku b in v trenutku c.

b. $\forall x: \text{trenutek}(x) \rightarrow \text{lahko se vrnemo}(x)$

Za vsak trenutek velja, da se lahko vrnemo.

Pomen OPZ v modalnih okoljih niha skladno s pomensko interakcijo med zaimkom in modalnim izrazom. Če se modalni izraz pojavi v dosegu OPZ, se slednji obnaša kot univerzalni kvantifikator, zamenljiv pa je s celostnim zaimkom (32). Če se zaimek pojavi v pomenskem dosegu modalnega izraza, s celostnim zaimkom ni zamenljiv (33). Učinka proste izbire ni več, saj ni izraženo to, da je za izpolnitev dejanja treba uporabiti vse potencialne referente, temveč da lahko sicer res prosto izbiramo, vendar moramo na koncu izbrati enega samega predstavnika množice.

(33) *Potem se poročite s Francozom ali z Italijanom. Poročite se s komerkoli.*

= Poročite se z osebo a ali z osebo b, ne poročite pa se z obema.

≠ Poročite se z osebo a in poročite se z osebo b.

Med modalnimi okolji, v katerih se pojavljajo OPZ, velja omeniti tudi zanikane izjave. Ker je negativna proklitika *ne* navzdol monotoni operator, bi pričakovali, da se bo OPZ v njenem pomenskem dosegu obnašal kot NPI in s tem dobil lastnosti eksistencialnih kvantifikatorjev. Zaradi prisotnosti modalnega operatorja pa se lahko OPZ znajde v pomenskem dosegu navzdol monotonega operatorja in hkrati izven pomenskega dosega modalnega operatorja. To privede do rabe, pri kateri OPZ izraža nesprejemljivost proste izbire (angl. *anti-indiscriminative use*, gl. Horn 2005). Pomen tako rabljenega OPZ je shematično predstavljen v zgledu (34a).

(34) *Seznam krajev je obsežen, nikakor pa ne moremo faksa poslati kamorkoli.*

a. $\neg \forall x: \text{kraj}(x) \rightarrow \text{mogoče poslati faks(mi)}(x)$

Ni res, da so vsi kraji taki, da lahko tja pošljemo faks.

Kljub prisotnosti navzdol monotonega operatorja kombinacija OPZ in modalnega operatorja ustvari učinek proste izbire. OPZ se obnaša kot univerzalni kvantifikator, v govoru pa dobi značilni poudarek.

5.2.1.2. Generična okolja

Tudi v generičnih okoljih, tj. opisih navad in splošnih resnic, se OPZ obnašajo kot univerzalni kvantifikatorji. Ustvarjajo učinek proste izbire, zato jih je mogoče modificirati s *skoraj* in *praktično*:

(35) *Res ste mojstri zlorab in blatenja praktično česarkoli in kogarkoli, ki vam je napoti.*

Razlika med celostnimi zaimki in OPZ ni samo v tem, da je univerzalnost oz. konjunktivni pomen pri OPZ le implikatura, pri celostnih zaimkih pa nespremenljiva oz. stalna komponenta pomena. Zdi se, da z rabo OPZ sporočevalec poudarja raznolikost oz. raznovrstno sestavo množice potencialnih referentov. To je še posebej jasno razvidno iz zgleda (36), v katerem sta celostnimi zaimki in OPZ rabljena drug ob drugem, kar pomeni, da njun pomenski doprinos k izjavi ne more biti povsem identičen, sicer bi bila njuna sopojavitve tавтоloška. Medtem ko se z rabo celostnega zaimka sporočevalec osredotoča predvsem na količinski, se z rabo OPZ osredotoča na kakovostni vidik stvarnosti.

(36) *Kdor napiše vse, kar mu pride na misel, v bistvu napiše karkoli.*

5.2.1.3 Nemodalna okolja

Raba OPZ je mogoča tudi v nekaterih okoljih, ki niso ne navzdol monotona, ne modalna ali generična. V takšnih okoljih OPZ neizpodbitno poimenujejo enega samega referenta, ki pa ga sporočevalec v množici potencialno ustreznih referentov ni sposoben ali ni pripravljen identificirati. OPZ v teh primerih torej ne morejo ustvariti učinka proste izbire: nimajo konjunktivnega pomena, zato niso zamenljivi s celostnimi zaimki. Izražajo dejstvo, da lahko pri dejanju sodeluje poljuben *posamezni* predstavnik množice, ne pa vsi:

(37) *Ultrazvočni pregled, opravljen kadarkoli med 16. in 20. tednom nosečnosti.*

a. $= a \vee b \vee c$

Pregled, opravljen v trenutku a ali b ali c.

b. $\neq a \wedge b \wedge c$

Pregled, opravljen v trenutku a in b in c.

OPZ v nemodalnih okoljih pogosto izražajo sporočevalčevo nezmožnost natančne identifikacije referenta (38) ali brezbržnost do njegove identitete (39). Pogosta je tudi dopolnilna raba OPZ (angl. *supplementary use*, gl. Horn 2005), ki se v slovenščini kaže kot souporaba nedoločnega ali poljubnostnega zaimka in OPZ (40).

- (38) *Narediti spletni medij, portal, e-časopis ali karkoli že, je brca v temo.*
= Narediti spletni medij, portal, e-časopis ali to ali ono spletno občilo ...
- (39) *Če ne veš, kam, greš kamorkoli, samo da nekam prideš.*
= Greš {v naključni kraj/kar nekam_(pog.)}.
- (40) *Jaz pa sem se začel poigravati z mislijo, da bi začel pisati kratke zgodbe ali kaj podobnega, karkoli.*
a. ... kratke zgodbe ali kaj podobnega, zagotovo pa ne pesmi.
b. ?... kratke zgodbe ali kaj podobnega, karkoli, zagotovo pa ne pesmi.

V zgledu (40) se OPZ nanaša na enega, poljubno izbranega predstavnika množice. To bi sicer lahko trdili tudi za poljubnostni zaimek, ki stoji pred OPZ, vendar se zdi, da sporočevalec z dopolnilno rabo OPZ poudarja poljubnost oz. prosto izbiro med predstavniki množice, s tem pa izraža pripravljenost, da med potencialne referente šteje tudi manj prototipne predstavnike množice. Učinek tako rabljenega OPZ postane še jasnejši, če poskušamo množico potencialnih referentov zamejiti s kontekstom. Tako zamejevanje je mogoče, če rabimo le poljubnostni zaimek (40a). Če poljubnostni zaimek dopolnimo z OPZ, se zamejevanje zdi manj verjetno (40b). Iz zgledov (40a–b) lahko sklepamo, da slovenski OPZ zahtevajo popolno variacijo (angl. *total variation*, gl. Chierchia 2013), torej popolnoma neomejeno izbiro med potencialnimi referenti.

5.2.2 VEZNIŠKA RABA

Do sedaj smo obravnavali nevezniško rabo OPZ, ki je v veliki meri primerljiva z rabo angleških zaimkov z morfemom *any-*. Za razliko od slednjih imajo OPZ lahko tudi vezniško vlogo, v kateri pripomorejo k izražanju prostosti izbire. Tabela 6 prikazuje število primerov vezniške rabe OPZ v našem preučevanem vzorcu.

	kdorkoli	karkoli	kakršenkoli	katerikoli	čigarkoli	kadarkoli	kakorkoli	kjerkoli	kamorkoli	koderkoli	kolikorkoli
Št.	115	160	40	19	5	179	491	217	406	73	34
%	16,4	22,9	5,7	2,7	45,5	25,6	70,1	31,0	58,0	17,6	82,9

TABELA 6: Število zgledov vezniško rabljenih oziralnopoljubnostnih zaimkov

OPZ uvajajo različne vrste odvisnikov. Če sledimo slovenski tipologiji stavčnoočlenskih in nestavčnoočlenskih odvisnikov (Gabrovšek in Žele 2019 ter Gabrovšek 2019), odvisnike z uvajalnimi OPZ lahko uvrstimo v naslednje kategorije:

1. matični stavčnoočlenski
 - i. vezljivi (osebkovi, predmetni, prislovnodoločilni odvisniki kraja ali časa)
 - ii. družljivi (odvisniki kraja, časa ali načina)
2. nematični nestavčnoočlenski
 - i. vezalno/protivno razmerje
 - ii. dopustno prislovnodoločilno razmerje

Vezljive stavčnoočlenske odvisnike v našem vzorcu tipično uvajajo samostalniški in prislovni OPZ. Samostalniška OPZ uvajata osebkove in predmetne odvisnike (41–42), prislovni pa prislovnodoločilne odvisnike kraja in časa (43–44).

(41) *Kdorkoli je vdrl, se dobro spozna na tehniko.*

= {kdor / tisti, ki} je vdrl

(42) *Ima pravico, da na svoj teritorij sprejme, kogarkoli želi.*

= {kogar / tistega, ki ga / vsakogar, ki ga} želi

(43) *Kjerkoli bosta prisotna oba plina, se bo hemoglobin prej vezal z ogljikovim monoksidom.*

= {kjer / tam, kjer / povsod, kjer} bosta prisotna oba plina

(44) *Če hočete, da proizvajajo zdravila, boste plačali, kolikorkoli vam zaračunajo.*

= {kolikor / toliko, kot} vam zaračunajo

Tovrstni vezljivi stavčnoočlenski odvisniki so zamenljivi z oziralnimi odvisniki, ki jih uvajajo oziralni zaimki ali veznik *ki*, ali z oziralnimi odvisniki, ki imajo v nadrednem stavku kot nanašalni izraz kazalni zaimek. Če poved opisuje stanje ali dejanje, ki se lahko uresniči večkrat, je vezljivi stavčnoočlenski odvisnik z uvajalnim OPZ mogoče zamenjati z oziralnim odvisnikom, ki ima v nadrednem stavku kot nanašalni izraz celostni zaimek; v tem primeru je dejanje v glavnem stavku opisano kot brezčasno oz. ponavljajoče se (42–43). Če takšna zamenjava ni mogoča, OPZ razkriva sporočevalčevo nepoznavanje identitete ali brezbržnost glede identitete referenta, ki ga opisuje odvisnik (41, 44).

Matični stavčnoočlenski odvisniki z uvajalnimi OPZ so določni opisni izrazi (gl. Dayal 1997), s katerimi sporočevalec opiše lastnost, ki jo mora

imeti potencialni referent – udeleženec dejanja, opisanega v glavnem stavku. Od širšega konteksta izjave je odvisno, ali bo odvisnik dobil pomenske lastnosti univerzalnega ali eksistencialnega kvantifikatorja. V vsakem primeru mora opis referenta, podan v odvisniku, dopuščati možnost obstoja vsaj dveh potencialnih referentov. Poved (41) bi bila na primer zelo nenavadna, če bi sporočevalec in njegovi naslovniki vedeli, kdo je vlomilec. Če sta osumljenca vsaj dva, raba povedi postane smiselna.

Prislovni OPZ lahko uvajajo tudi družljive odvisnike, torej odvisnike v stavčni vlogi neobveznih prislovnih določil časa, kraja ali načina. Tovrstne odvisnike je zelo pogosto mogoče interpretirati na dva načina, kot kaže zgled (45).

- (45) *Srbska glasbena zvezda dvigne na noge publiko, kjerkoli se pojavi.*
 a. = {povsod, kjer / tam, kjer / kjer} se pojavi
 b. = ne glede na to, kje se pojavi
 c. = in vseeno je, kje se pojavi

Odvisnik *kjerkoli se pojavi* lahko interpretiramo kot restriktivni stavčni člen, ki dejanje glavnega stavka natančneje umešča v prostor (a), ali pa kot univerzalni pogojno-dopustni odvisnik, torej kot nestavčnočlenski in s tem nerestriktivni odvisnik, s katerim govorec sporoča, da se bo dejanje, opisano v glavnem stavku, zgodilo ne glede na to, v katero okolje bo umeščeno. V slednjem primeru je vezniško rabljeni OPZ mogoče nadomestiti z zvezo *ne glede na to*, ki ji sledi vprašalni zaimek (b); zgled lahko pretvorimo tudi v priredno zloženo poved (c). Kot stavčnočlenski odvisnik ima odvisni stavek v zgledu (45) konjunktivni pomen (*na kraju a in b in c*) oz. lastnosti univerzalnih kvantifikatorjev. Kot nestavčnočlenski odvisnik ima isti odvisni stavek disjunktivni pomen (*če se pojavi na kraju a ali b ali c*) oz. lastnosti eksistencialnih kvantifikatorjev.

Da se univerzalni pogojno-dopustni odvisniki obnašajo kot eksistencialni kvantifikatorji, je mogoče trditi tudi, ker se nanje lahko navezujejo zaimki v glavnem stavku (46). Skladenjsko nadrejeni zaimki se namreč lahko nanašajo le na eksistencialne, ne pa tudi na univerzalne kvantifikatorje (Heim 1990).

- (46) *{Kakršenkoli odnos že imaš do mesta,} ti ga_i mesto vrača.*

Zgornji univerzalni pogojno-dopustni odvisnik opisuje množico situacij, izmed katerih nobena ne bo vplivala na uresničitev dejanja, opisanega v glavnem stavku. V nekaterih primerih pa je vloga tovrstnih odvisnikov bolj ali zgolj metalingvistična, saj odvisnik razkriva sporočevalčevo nepoznavanje referenta ali brezbriznost do njegove identitete. Pogojno-dopustno razmerje ni vzpostavljeno na ravni med vsebinama glavnega in odvisnega stavka, temveč med v glavnem stavku rabljeno besedno zvezo in potencialnimi referenti, ki bi jih po sporočevalčevem mnenju izbrana besedna zveza lahko poimenovala:

(47) *Najbolj mi je pomembno, da sem na tej poti, kamorkoli me pač že pelje, svoboden.*

= {Ne vem / vseeno mi je}, kam me ta pot pelje.

(48) *Gremo naprej – kakorkoli to že razumemo.*

= Vseeno je, kako to razumemo.

Odvisnik z uvajalnim OPZ v zgledu (47) se nanaša na samostalniško zvezo, ki omogoča popolno identifikacijo referenta, saj jo uvaja kazalni zaimek (*tej poti*). Odvisnik v zgledu (48) se nanaša na nadredni stavek (*Gremo naprej*): v tem primeru ima sporočevalec referenta (vsaj v metaforičnem smislu) pred seboj. Odvisnika v zgledih (47–48) torej poudarjata, da sporočevalec referentov ne pozna dobro. Ker imata predvsem metalingvistično vlogo in ker razkrivata sporočevalčev odnos do povedanega, bi ju bilo smiselno umestiti med ozirne odvisnike, torej nestavčnočlenske odvisnike, ki z glavnim stavkom vzpostavljajo vezalno, protivno ali dopustno razmerje (gl. Gabrovšek in Žele 2019).

OPZ *kakorkoli* uvaja tudi ozirne odvisnike, s katerimi se sporočevalec nanaša na daljši del predhodnega besedila, ne le na besedno zvezo. Odvisnik v zgledu (49) izpostavlja dejstvo, da do tedaj opisane okoliščine nimajo vpliva na dogodke, opisane v besedilu, ki sledi. Obenem ima vlogo diskurznega označevalca: označuje prehod na novo temo oz. prehod z zastranitve na temo besedila. Glavno sporočilo besedila se namreč nahaja za odvisnikom *kakorkoli že bo*, besedilo, ki stoji pred odvisnikom, pa deluje kot zastranitev.

(49) *Danes se bodo »spopadli« s kar obsežnim dnevnim redom, vendar na njem ni obravnave proračuna. Mogoče pa je, da ga bodo vseeno dobili na mizo. Ali se bo to zgodilo, se bo vedelo tik pred sejo. Kakorkoli že bo, dejstvo je, da ima župan nekaj težav s polnjenjem prihodkovne strani proračuna.*

6 ZAKLJUČEK

V prispevku smo analizirali oziralnopoljubnostne zaimke, katerih pomenske lastnosti in značilnosti rabe še niso bile predmet podrobnejših raziskav. Pregled večjega vzorca zgledov rabe iz korpusa Gigafida 2.0 je pokazal, da so oziralnopoljubnostni zaimki prvenstveno k negativni polarnosti usmerjeni izrazi in izrazi proste izbire. Njihova osrednja značilnost je pomenska odvisnost od okolja, v katerem se pojavljajo. V navzdol monotonih okoljih imajo tako lastnosti eksistencialnih kvantifikatorjev, v drugih okoljih pa se njihove kvantifikacijske značilnosti spreminjajo v odvisnosti od konteksta. Podobno velja za vezniško rabljene zaimke: odvisniki, ki jih uvajajo, lahko označujejo enega ali več potencialnih referentov hkrati. Kvantifikacijske značilnosti odvisnikov so pogojene z vrsto dejanja oz. stanja, opisanega v glavnem in/ali odvisnem stavku.

VIR

Gigafida 2.0 v orodju Sketch Engine. Na spletu: <https://app.sketchengine.eu> (1.–24. 7. 2020).

LITERATURA

- Bajec, Anton, Kolarič, Rudolf, Rupel, Mirko, Šolar, Jakob. 1973. *Slovenska slovnica*. Ljubljana: DZS.
- Breznik, Anton. 1934. *Slovenska slovnica za srednje šole*. Celovec: Družba sv. Mohorja.
- Cazinkič, Robert. 2000. Oziralni prilastkovi odvisniki. *Jezik in slovstvo* 46/1–2: 29–40.
- Chierchia, Gennaro. 2013. *Logic in Grammar: Polarity, Free Choice, and Intervention*. Oxford: OUP.
- Dayal, Veneeta. 1997. Free Relatives and »Ever«: Identity and Free Choice Readings. V: A. Lawson (ur.). *Proceedings of SALT 7*. Ithaca, NY: Cornell University. 99–116.
- Đukanović, Maja. 2007. Termin nedoločni zaimki v slovenščini in srbsščini. V: I. Orel (ur.). *Razvoj slovenskega strokovnega jezika. Obdobja 24*. Ljubljana: Center za slovenščino kot drugi in tuji jezik. 445–456.
- Gabrovšek, Dejan, Žele, Andreja. 2019. Tipologija stavčnočlenskih odvisnikov v slovenščini. *Slavistična revija* 67/3: 487–507.
- Gabrovšek, Dejan. 2019. Tipologija nestavčnočlenskih nematičnih dopolnil v slovenščini. *Jezikoslovni zapiski* 25/2: 83–86. DOI: <https://doi.org/10.3986/JZ.25.2.5>
- Giannakidou, Anastasia. 1998. *Polarity Sensitivity as (Non)Veridical Dependency*. Amsterdam: John Benjamins.
- Gregorčič, Kristina. 2018. *Affective polarity items in Slovene*. Magistrska naloga. Ljubljana.
- Heim, Irene. 1990. E-Type Pronouns and Donkey Anaphora. *Linguistics and Philosophy* 13/2: 137–177.

- Horn, Laurence R. 2005. Airport '86 Revisited: Toward a unified indefinite any. V: G. N. Carlson, F. J. Pelletier (ur.). *Reference and Quantification: The Partee Effect*. Stanford: CSLI Publications. 179–205.
- Huddleston, Rodney D., Pullum, Geoffrey K. 2008. *The Cambridge Grammar of the English Language*. Cambridge, NY: CUP.
- Ilc, Gašper. 2019. *Aspects of Negation in English and Slovenian*. Ljubljana: Znanstvena založba FF.
- Janežič, Anton. 1863. *Slovenska slovnica za domačo in šolsko rabo*. Celovec: [Janez Leon].
- Kadmon, Nirit, Landman, Fred. 1993. Any. *Linguistics and Philosophy* 16/4: 353–422.
- Ladusaw, William A. 1980. *Polarity Sensitivity as Inherent Scope Relations*. New York: Garland Publications.
- Quirk, Randolph, Greenbaum, Sidney, Leech, Geoffrey, Svartvik, Jan. 1994. *A Comprehensive Grammar of the English Language*. New York: Longman.
- Toporišič, Jože. 2000. *Slovenska slovnica*. Maribor: Obzorja.

Prispelo februarja 2021, sprejeto aprila 2021.

Received February 2021, accepted April 2021.

ZAHVALE

Raziskovalno delo, predstavljeno v prispevku, je bilo opravljeno s pomočjo sredstev Univerzitetne ustanove ing. Lenarčič Milana.

POVZETEK

POMENSKE LASTNOSTI IN ZNAČILNOSTI RABE SLOVENSКИH OZIRALNOPOLJUBNOSTNIH ZAIMKOV

Prispevek predstavlja osrednje pomenske lastnosti in značilnosti rabe slovenskih oziralnopoljubnostnih zaimkov (OPZ). Analiza vzorca iz korpusa Gigafida 2.0 je pokazala, da so OPZ k negativni polarosti usmerjeni izrazi (NPI) in izrazi proste izbire (IPI).

Značilnosti NPI in s tem lastnosti eksistencialnih kvantifikatorjev OPZ dobijo v pomenskem dosegu navzdol monotonih operatorjev. V okoljih, ki niso navzdol monotona, ti zaimki dobijo lastnosti IPI. Če se OPZ nahajajo izven dosega modalnih operatorjev, privzamejo lastnosti univerzalnih kvantifikatorjev in ustvarjajo učinek proste izbire. V dosegu modalnih operatorjev in v nemodalnih okoljih pa se obnašajo kot eksistencialni kvantifikatorji in izražajo dejstvo, da govorec referenta ne pozna ali se mu njegova identiteta ne zdi pomembna.

OPZ lahko uvajajo tudi proste oziralne odvisnike – določne izraze, ki opisujejo množice posameznikov ali situacij. Raba tovrstnih odvisnikov je sprejemljiva le, če obstajata najmanj dva potencialna referenta, ki ustrezata opisu v odvisniku.

SEMANTIC AND DISTRIBUTIONAL FEATURES OF SLOVENE KOLI-PRONOUNS

The paper outlines the core semantic and distributional characteristics of the Slovene *koli*-pronouns. The analysis of a sample from the reference corpus Gigafida 2.0 shows that *koli*-pronouns are both negative polarity items (NPIs) and free choice items (FCIs).

In the scope of downward entailing operators, *koli*-pronouns adopt characteristics of NPIs and existential quantifiers. In non-downward-entailing environments, these pronouns behave as FCIs. If they outscope modal operators, they adopt features of universal quantifiers, creating the free choice effect. In the scope of modal operators or in non-modal contexts, they adopt features of existential quantifiers, highlighting the fact that the speaker is either oblivious or indifferent to the identity of the referent.

Koli-pronouns can also introduce free relative clauses that function as definite descriptions of sets of individuals or situations. The usage of free relative clauses with an introductory *koli*-pronoun requires contexts that allow for the existence of at least two potential referents matching the description in the relative clause.